

Tóth Gábor:

Az ember a tájban, a táj az emberben

Csejtei Dezső-Juhász Anikó: *Filozófiai elmélkedések a tájról*¹

Csejtei Dezső és Juhász Anikó műve mind témája, mind pedig stílusa tekintetében rendhagyó alkotás. A szerzők egy olyan kérdéskör átfogó vizsgálatára vállalkoznak, amely a legtöbb esetben nincs a filozófia történeti és elméleti diskurzusainak fókuszpontjába állítva. Többek között e körülmény következménye az is, hogy a táj problémáját magyar nyelven eddig senki sem kísérelte meg ilyen átfogó igénnyel kidolgozni, annak ismeretelméleti, ontológiai, művészetfilozófiai, valamint irodalmi változataira reflektálva.

A vizsgálódások kiindulópontjában az egyes egyénnek a tájjal mint az emberlét tágabb értelemben vett környezetével, egzisztenciális horizontjával kialakított viszonya áll. Az elemzett szerzők és alkotók kivétel nélkül a spanyol és a német kultúra berkeiből kerülnek ki, azonban a szerzők a mű több fejezetében is kiemelik, hogy az elsődleges szerep Kasztliát, a legkarakterisztikusabb spanyol vidéket illeti meg. A mű e ponton fogalmazza meg explicit módon az egész tájfilozófiai vizsgálódás tulajdonképpeni alaptézisét, amely szerint a nyugati filozófiai gondolkodás csaknem egészét a táj fenomenójával szembeni *vakság* uralja. Ennek közvetlen következményeként pedig az emberi lény eredendő metafizikai hontalanságába pillanthatunk bele. A könyv egymástól elkülönülő fejezeteiben olyan kísérletek taglalására kerül sor, amelyeket a vizsgált szerzők ezen állapot felszámolása érdekében hajtottak végre, hozzáférhetővé téve az individualitás azon mélységi vetületét, amellyel az emberi egzisztencia kizárólag az autentikus létmód keretei között rendelkezhet. E folyamat a maga folytonosságában és egységében a szerzők álláspontja szerint egyedül akkor ragadható meg, ha a filozófiai gondolkodás történetét azon kérdés mentén közelítjük meg, hogy milyen fogalmi alakot ölt a szubjektum és a táj viszonya, valamint hogyan illeszkedik egy – számos gondolkodó esetében – egységesnek bizonyuló filozófiai rendszer kereteibe. A táj fogalmának jelentésváltozásait öt tematikus fejezet tárja az olvasó elé. Az első fejezet a fogalom genezisést és funkcióját Petrarca, Simmel és Heidegger írásain keresztül tekinti át. Petrarca a filozófiai tájfogalom első autentikus képviselőjeként jelenik meg, amennyiben tudatosan vet számot a természet monumentális távlatainak a szemlélő szubjektumban közvetlenül megképződő perceptív élményével. Az ontológiai szempontból döntő lépés megtérelét azonban elmulasztja, mivel a szubjektum optikai és metafizikai 1 Csejtei Dezső-Juhász Anikó: *Filozófiai elmélkedések a tájról*. Máriabesnyő, Attraktor, 2012.

Tóth Gábor: *Az ember a tájban, a táj az emberben*

Különség, XIII. évf. / 1. szám | 2013 május, 213-216. o.

horizontját az antikvitás szükségszerűen véges ismeretelméleti keretei között feszíti ki. Heidegger gondolkodása ezzel szemben egy *par excellence* tájfilozófia alkotóelemeivel szolgál. A táj fenomenjét az önteremtő Lét (*fūsis*) küldötteként definiálja. Kései, léttörténeti korszakában e fenomen ontológiai szerepének vizsgálatát tartja elsődlegesnek, ily módon a spanyol tájgondolkodás előfutárának tekinthető. A lét „tájzása” – kifejezés azon mélységi dimenzióra utal, amely az egyén számára saját múltjának egzisztenciális megértése során tárul fel. A szerzők szerint a német gondolkodó életművének legnagyobb hiányossága az, hogy pozitív eredményei ellenére egyszer sem sikerül az ember-táj viszonyt lezár, végleges formában rögzítenie. Petrarca és Heidegger megközelítéseit a mű a probléma értelmezésének két szélső pólusaként ábrázolja.

A második fejezet Oswald Spenglernek *A Nyugat alkonyá*-ban kifejtett tájelméletére fókuszál. E kontextus legfontosabb mozzanata a történeti idő dinamizmusa, amely az egyedi kultúrmorfológiai egységek megszerveződésének és felbomlásának talaját képezi. A tájélmény eredője Spenglernél az ősszimbólum. Ez a természet azon ősképét jelenti, amelyet a különböző kulturális formációk saját maguk számára létrehoznak. A táj konkrét fenomenje e szimbólumnak feleltethető meg, és az individuumnak a környezetével kialakított kölcsönhatásán alapul. E viszony történelmi koronként eltérő típusai határolják el egymástól a morfológiai egységekként elgondolt kulturális szerveződések.

A harmadik fejezet a spanyol szellemi élet „98-as”-ként aposztrofált nemzedéke által hirdetett tájfelfogás elemzésének szentel teret. A szerzők közvetlen kapcsolatot látnak a fenti irodalmi mozgalom tevékenysége és Ignacio Zuloaga, a híres baszk festő munkássága között. Amellett érvelnek, hogy a spanyol posztimpresszionizmus e jeles alakjának művészetében rejlő tájkonceptió csak abban az esetben válik hozzáférhetővé, amennyiben a *sors* és a *sarj* fogalmainak Zuloaga művészeti univerzumában betöltött esztétikai, antropológiai és szociológiai jelentését előtérbe helyezve közelítünk hozzá. Ily módon feltárul a szubjektum és a táj Zuloaga művészetét uraló specifikus kapcsolata, amely a hiteles spanyol létélmény adekvát kifejezésének legfőbb eszköze. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a kasztíliai táj morfológiai és domborzati jellemzőinek képi megjelenítése Zuloaga számára elsődleges eszközként szolgál a tipikusan spanyol létsors ábrázolásának kivitelezésekor.

A negyedik fejezet Miguel de Unamuno tájfelfogásával foglalkozik. A tragikus életérzés kitüntetett irodalmi és filozófiai képviselőjeként számon tartott szerző egyik meghatározó gondolata, miszerint az egyén és a táj egymásra hatása egy olyan őseredeti tapasztalatban jut kifejezésre, amely a tájélményt

szükségszerűen metafizikai tartalommal telíti, a fejezet vezérfonalát alkotja. Unamuno szerint a táj látványában a Lét kozmikus rendje mutatkozik meg, melynek szemléletéhez az individuum az álom fenomenjének egzisztenciális tapasztalása révén jut el. Álom és táj tehát szintetikus egységben egyesülnek. E szintézis biztosítja a szubjektum belső szférájába történő bepillantás lehetőségét is. A „belső történelem” és az „örök tradíció” fogalmai e kontextus alappilléreit képezik, felvázolva a táj metafizikájának unamuno-i tervezetét. Az idő bizonyul a fenti összefüggés legfontosabb elemének. Itt azonban olyan tulajdonságokkal ruháztatik fel, amelyek teljességgel kívül esnek a mindennapi időértelmezés fogalmi keretein, mivel az örökkévalóság időnkívüliségéhez kapcsolódik. A Lét misztikus egységében a szubjektum a hegyi táj szemlélése során a *csend* transzcendens élményén keresztül részesedik.

Az ötödik fejezetben a spanyol filozófiai gondolkodás legismertebb és legnagyobb hatású alakja, José Ortega y Gasset tájfilozófiai gondolatainak elemzésével találkozunk. A szerzők szerint Ortega tájra vonatkozó téziseinek megértésére egyedül életműve egészének alapos ismerete révén tehetünk szert. Unamuno és Ortega gondolkodásának közös vonásaként tartják számon az egységélmény megjelenését, azonban arra is rámutatnak, hogy a fogalom értelmezését tekintve jelentős különbségek lelhetők fel a két gondolkodó között. Unamuno-nál a Lét metafizikai egysége lényegileg irracionális, Ortega ellenben az ontológiai szintézis koncepciójának kimunkálása során mindvégig a racionalitás terejében marad. Gondolkodása a husserli fenomenológia módszertani elveinek tudatos alkalmazásán alapul, melyeket a kortárs spanyol társadalom belső problémáinak megoldására kíván felhasználni. Ezen erőfeszítések végső célja a spanyol identitás és gondolkodás *európaizációja*. Ez a szándék a maga teljességében az erdő fenomenjéről és az Escorial-ról szóló esszéjében érhető tetten. A felszíni (mediterrán gondolkodásmód) és a mélységi (germán gondolkodásmód) dimenzió szintézise az emberi létmód ontológiai struktúráját konstituálja. Az ember ennek eredményeként egy eredendően véges, történeti lényként definiálódik, aki a saját belevettségében számára feltáruló egzisztenciális lehetőségekre való kivetülésében megképzti utalásokkal és rendeltetészerű összefüggésekkel átszőtt világát. Az egyén életének belső tapasztalata is szintetikus egységként jellemezhető, amely az ámulat érzésében manifesztálódik. Ez az ontológiai diszpozíció az unamuno-i álomtól annyiban különbözik, hogy eredete az ész diszkurzív működésében keresendő.

A műben kibontakozó gondolatmenetek konklúziója egyszerre tekinthető fennköltnek és borúlátónak. A táj szemléletének élménye a Lét

misztériumának kinyilatkoztatása által a szubjektumot az elképzelhető legnagyobb adományban részesíti, melyre semmilyen más forrásból nem tehetne szert. Ennek ellenpontjaként a modern technikai civilizáció egyre nagyobb mértékű tevékenysége tűnik fel, amely „a létező létének módszeres gyilkolása” által megfosztja az embert a létmegértés lehetőségétől és képességétől. Így az embernek a tájjal kialakított autentikus viszonyát egyre súlyosabb veszély fenyegeti. Ennek eltűnése „emberlétünk egyik legfontosabb és csalhatatlan mércéjének” végső megsemmisülését jelentené.